

J.D. Zocher's *Landelijk Bouwkundige Ontwerpen, tot verfraaijing van aanleg van Landgoederen en Lusthoven*

Jan Holwerda

Afb. 1, Jan David Zocher jr ca. 1820 door Woutherus Mol (toeschrijving) Bron: Frans Hals Museum
maandschrift met de titel Landelijk Bouwkundige Ontwerpen door J.D. Zocher, bij de uitgever V. Loosjes.

De (tuin)architect Johan (Jan) David Zocher jr. (1791-1870) heeft zeer weinig over zijn werk gepubliceerd. Enkel een pamflet en een artikel over de Koopmansbeurs te Amsterdam zijn bekend.¹

Dit had anders kunnen lopen. Uit gevonden advertenties, aankondigingen en een bespreking blijkt dat het in de bedoeling lag in of na 1835 te starten met een

De aankondiging

De aankondiging in het *Algemeen Handelsblad* uit 1834² spreekt over *Landelijk Bouwkundig Maandschrift tot verfraaijing van aanleg van landgoederen en lusthoven, ook tot versiering van het inwendige van landhuizen en kleinere buitenverblijven*. Het werk zal bestaan uit platen, *niet door een misleidenden geest van navolging uit andere en vreemde werken zamengeraapt, maar alle originele onderwerpen van eigen vinding*. Daar waar van toepassing zal een en ander gepaard gaan met plattegronden, in en met Nederlandse maten en met

(5617) **LANDELIJK BOUW-
KUNDIG MAANDSCHRIFT**
TOT
VERFRAAIJING VAN AANLEG VAN
LANDGOEDEREN EN LUSTHOVEN,
OOK TOT
VERSIERING VAN HET INWENDIGE VAN LAND-
HUIZEN EN KLEINERE BUITENVERBLIJVEN.
DOOR
J. D. Bocher,
*ARCHITECT EN LID VAN DE KONINKLIJKE ACADEMIE VAN
BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM.*

Onder bovengenoemden Titel zal door den Ondergeteekenden bij Intekening worden uitgegeven, een tothiertoe ontbrekend Tijdschrift, waarvan binnen drie weken ten minste drie onderscheiden voorwerpen ter proeve, te gelijk met het Prospectus, bij de voornaamste Boekhandelaren zullen voorliggen. Hetzelve zal meerendeels landelijk zijn, en bestaan uit door eene bekwame hand in koper gebragte Platen, niet door een misleidenden geest van navolging uit andere en vreemde werken zamengeraapt, maar alle originele onderwerpen van eigen vinding, naar de behoeften van ons land ingerigt, en berekend volgens de Nederlandsche Ellemaat, benevens plans en omschrijving der hoofdzakelijk benoedigde bouwstoffen, welke de geschiktste hiertoe te vinden en aan te wenden zijn.

De onderwerpen zullen bestaan in groote en kleine Landhuizen en kleinere Buitenverblijven, Orangeriën, Badhuizen, Familiegraven, Tuinmans-, Jagers- en Arbeiders-Woningen, Hutten en Boerenwoningen, Ijskelders, Menageriën, Priëlen, Schuitenhuizen, verschillende Hekken, Meubelen, en al wat verder tot versiering en veraangenaming van het uit- en inwendige van Landgoederen en Buitenverblijven strekken kan. De Landschappen waarin die voorkomen, zullen altijd zoodanig zijn, dat dezelve in ons Land of werkelijk voorkomen, of wel daargesteld kunnen worden. Aan de Uitvoering, Letter en Plaatdruk en voor die hetzelve Gekleurd verlangen, zal alle zorgvuldigheid besteed worden.

Daar de Auteur door den gelukkig geslaagden aanleg van zoo vele Werken In- en ook Buitenslands algemeen met roem bekend is, en in dit Tijdschrift de rijpe vruchten zijner zevenjarige Studie in de schoonste streken van Europa, vooral in Italie, en langdurige ondervinding in dit vak zal bekend maken, waartoe hij zich jaren lang voorbereide, twijfelt de Ondergeteekende niet, of alle eigenaars van Landgoederen, Landverblijven en beoefenaren der Bouwkunst, zullen deze poging door hunne medewerking ondersteunen, om een Bouwkundig Werk van dezen aard te leveren, geheel voor ons Vaderland geschikt.

HAARLEM, den 4den Julij 1834.

V. LOOSJES.

een beschrijving van benodigde bouwmaterialen. Als te verwachten onderwerpen worden aangegeven: *groote en kleine landhuizen en kleinere buitenverblijven, orangeriën, badhuizen, familiegraven, tuinmans-, jagers- en arbeiderswoningen, hutten en boerenwoningen, ijskelders, menageriën, priëlen, schuitenhuizen, verschillende hekken, meubelen, en al wat verder tot versiering en veraangenaming van het uit- en inwendige van landgoederen en buitenverblijven kan dienen.* De genoemde onderwerpen zullen worden afgebeeld in landschappen die *in ons land of werkelijk voorkomen, of wel daargesteld kunnen worden.*

Afb. 2, De aankondiging in *Algemeen Handelsblad* van 8 juli 1834

Tot slot wordt de *met roem bekende* Zocher als auteur zeer geschikt geacht omwille van zijn zevenjarige studie in Europa³ en met name in Italië, zijn langdurige ervaring in het vak en de jarenlange voorbereiding op het uit te geven werk.

Inteekening

In 1835 volgen advertenties in diverse kranten waarin aangegeven wordt dat men bij met name genoemde boekhandelaren kan intekenen op dit werk in 36 afleveringen, dat een prospectus verkrijgbaar is en dat zeven platen te aanschouwen zijn.⁴ De titel is gewijzigd in *Landelijk Bouwkundige Ontwerpen* en wordt in sommige advertenties gevolgd door *tot verfraaijing van aanleg van landgoederen en lusthoven*.

Afb. 3. Leydse courant van 16 maart 1835

Bespreking

In de *Algemene konst- en letterbode* van 20 februari 1835 valt te lezen hoe de recensent B. verslag doet over de prospectus en de platen: *proeven van zeven onderscheidene voorwerpen voorstellende fraaije en hoogstbehagelijke landhuizen, in bevallige landschappen, mitsgaders andere onderwerpen hiertoe behoorende, zoo als een schoorsteenmantel met een glasraam, waardoor men, bij het vuur zittende, naar buiten ziet, alsmede eene ongemeene en fraaije bloemmand. De gravure laat, zoo wel als de teekening, niets te wenschen over,*

en de gekleurde doen ons denken aan de keurige Zwitsersche landschappen van Aberli [de Zwitserse schilder, tekenaar en graveur Johann Ludwig Aberli (1723-1786)].

Volgens de recensent is men Zocher natuurlijk *dank verschuldigd voor deze belangrijke onderneming* en wenst hij dat *eene ruime inteekening den geachten ondernemer billijk schadeloos moge stellen.*

Mogelijke aanleiding

Reeds decennia kende men deze publicatievorm van tekeningen met bouwwerken in meerdere afleveringen of katernen. Voor Nederland is het bekendste werk *Magazijn van Tuin-sieraaden* (1802-1809) van Gijsbert van Laar (1768-1820). Niet alleen de vorm en inhoud als in de aankondiging aangegeven doen aan het werk van Van Laar denken. Ook de zinsnede, of zo men wil de sneer, *niet door een misleidenden geest van navolging uit andere en vreemde werken zamengeraapt* doet aan het *Magazijn* denken. Van Laar deed in zijn tijd van harte mee aan de gekende praktijk van navolging van en samenstelling op grond van andermans en dan met name buitenlandse publicaties.⁵

Het opnieuw verschijnen van het *Magazijn* vanaf 1831 bij de uitgever Johannes Noman en Zoon te Zaltbommel⁶ is een andere reden om aan dit werk te denken. Werd de uitgever Loosjes misschien geprikkeld om ook met een publicatie op dit terrein op de markt te komen? Andere werken die deze vraag versterken zijn *Afbeeldingen van antieke en moderne bouwkundige voorwerpen* (1828-1832) van J. van Straaten⁷ en *Ideen-Magazin für Architekten, Künstler und Handwerker* (1832-1838) van J. G. Grohmann.⁸ Beide zijn publicaties van net voor of gestart voor het voorgenomen *Landelijk Bouwkundig Maandschrift*. En keek een uitgever toen niet net als nu naar wat er zoal op de markt wordt gebracht en mogelijk nagevolgd kan worden?

Presentatietekeningen

In 1972 vond een nazaat van Zocher na het overlijden van zijn grootmoeder, dochter van Louis Paul Zocher, een blikken trommel met architectuurtekeningen, een aantal bladen met boom- en plantstudies, landschapsschetsen en enkele figuurstudies, aldus Moes.⁹ De 53 architectuurtekeningen worden omschreven als gevelontwerpen voor huizen en tuinpaviljoens, allen in een landschappelijke omlijsting, ontwerpen voor interieurs en tuinmeubilair, een villaplattegrond en een aantal perspectieven van villa- en landschapsparken.

Geen van de tekeningen heeft als direct voorbeeld voor bouwwerken van Zochers hand gediend, wel is een aantal met treffende globale overeenkomsten aan te wijzen. Dit maakt, te samen met de fraaie opzet van de tekeningen, dat de serie mogelijk als voorbeeldenalbum diende. Het kon aan potentiële klanten worden voorgelegd, uit verschillende stijlen kon worden gekozen en de indruk van het bouwwerk met en in zijn landschapspark was voor de klant in een oogopslag duidelijk.

Een andere optie voor het doel van de tekeningen komt met het voornemen uit 1835 tot het uitgeven van het *maandschrift* naar voren. Eerste *proeven*, tekeningen dus, waren in dat jaar te aanschouwen.

Van de bovengenoemde serie van 53 architectuurtekeningen zijn slechts vier tekeningen gedateerd, drie na 1840. Op grond van verschillende kenmerken rubriceert Moes de tekeningen in een aantal groepen en vermoedt zij dat ze groepsgewijs zijn gemaakt. Voor een groot aantal vermoedt ze medewerking van Louis Paul Zocher(1820-1915). Aangezien Louis Paul in 1843¹⁰ bij zijn vader in de leer kwam zullen die tekeningen van na 1843 dateren en dus niet in 1835 beschikbaar zijn geweest. Maar volgens Moes herinnert een andere groep tekeningen door de architectuurstijl en tekentechniek aan de Franse Academié en zou hiermee vroeg werk van J.D. Zocher jr. kunnen zijn, of te wel van voor 1835.

De eerder genoemde bespreking van de *proeven* noemt *landhuizen in bevallige landschappen, een schoorsteenmantel met een glasmaam en eene fraaije*

bloemmand. Groot is de herkenning bij de presentatietekeningen. Zekerheid is er niet, toch valt concluderend te veronderstellen dat het meer dan waarschijnlijk is dat in ieder geval een aantal tot een deel van de in 1972 opgedoken presentatietekeningen bedoeld is geweest voor een of meer afleveringen van *Landelijk Bouwkundige Ontwerpen*.

Tot slot

De intekening sluit officieel op 31 mei 1835. Twee maanden later roept de uitgever Loosjes nalatige boekhandelaren op hun lijst met intekenaars alsnog in te sturen.¹¹ En daar loopt het spoor dood. Geen latere advertenties, geen bericht betreffende het toch niet verschijnen van dit werk en later geen titelvermelding waar dan ook.

Mogelijk was er te weinig belangstelling en tekenden onvoldoende mensen in. Of misschien was Zocher toch te druk om 36 afleveringen met zeven platen en bijbehorende omschrijvingen samen te stellen. Ook is denkbaar dat Zocher wat huiverig was om een schrijversrol op zich te nemen. Later, in 1840, zegt hij namelijk in zijn verweerschrift¹² op een eerdere publicatie¹³ waarin zijn ontwerp voor de Koopmansbeurs te Amsterdam wordt aangevallen: *Het is met weezin, dat ik openlijk optreed (...). Ik ben niet gewoon voor het publiek te schrijven.*

Hoe dan ook, het maandblad is nooit verschenen.

Afb. 4, Presentatietekeningen J.D. Zocher jr. (www.bonas.nl; samenstelling Jan Holwerda)

Noten

¹ J.D. Zocher, *Kort antwoord op de aanmerkingen des heeren J. Warnsinck op het onlangs tentoongestelde model van eene Koopmansbeurs voor de stad Amsterdam*, Amsterdam 1840.

J.D. Zocher, De nieuwe koopmansbeurs te Amsterdam, *Bouwkundige Bijdragen* 4 (1847), p. 115-118.

² *Algemeen Handelsblad*, 8, 14, en 19 juli 1834.

Na contact naar aanleiding van de vondst vond Carla Oldenburger dezelfde aankondiging ook in de *Algemene konst- en letterbode*, 11 juli 1834.

³ Bekend is dat Zocher jr. van 1809 tot 1812 in Parijs aan Ecole des Beaux Arts en vervolgens twee jaar in Rome studeerde. Constance Moes, *Architectuur als sieraad van de natuur: de architectuurtekeningen van J.D. Zocher jr (1791-1870) en L.P. Zocher(1820-1915)*, Rotterdam 1991,

⁴ In ieder geval in het *Dagblad van 's Gravenhage* (6 februari 1835), de *Arnhemsche courant* (12 maart 1835), de *Leydse courant* (16 maart 1835) en de *Overijsselsche courant* (31 maart 1835). Verder in de *Algemene konst- en letterbode* (20 en 27 februari, 20 maart en 29 mei 1835).

⁵ Arinda van der Does en Jan Holwerda, *Concordantie Van Laar's Magazijn van Tuin-Sieraaden – Grohmann's Ideenmagazin*, Gendringen/Elst 2010.

⁶ Jan Holwerda, Uitgaven en datering van Magazijn van Tuin-sieraaden, *Cascade Bulletin voor Tuinhistorie* 19 (2010) nr 2, p. 39-50

⁷ J. [A.] van Straaten, *Afbeeldingen van antieke en moderne bouwkundige -voorwerpen, ontleend van Grieksche, Romeinsche, en Oostersche Tempels, Paleizen en Schouwburgen, Badstooven en andere nog voorhande gebouwen, of derzelve gedeelten en ruïnen. — Benevens eene beschrijving van dezelve bestemming en inrigting, zoowel van de bijzondere deelen als der geheelen, en de noodige aanwijzing ter algemeene en bijzondere toepassing op de hedendaagsche Bouwkunde, bijzonder geschikt voor Timmerlieden, Beeldhouwers, Stucadoors, Schilders en alle beoefenaars en liefhebbers der Bouwkunde*, 1828-1832 ; in 14 afleveringen met 6 platen elk.

⁸ J. G. Grohmann, *Ideen-Magazin für Architekten, Künstler und Handwerker, die mit der Baukunst und ihren Einzelheiten zu thun haben, als Maurer, Zimmerleute u.s.w. wie auch für Bauherren und Gartenbesitzer, enthaltend eine reichhaltige Sammlung von Zeichnungen zu Gebäuden aller Art und Bestimmung, mit ihren Theilen und Grundrissen, als: zu Stadt- Land- Gewächs- und Badehäusern, Tempeln, Capellen, Cabinetten, Balcons, Balustraden, Nischen, Zimmerverzierungen, Thüren, Fenstern und andern Einzelheiten*,

Brücken, Geländern, Sitzen, Vermachungen, Gatterwerken, geheimen Cabinetten, Gondeln, Schwanenhäuschen etc. etc. Im englischen, italienischen, gothischen, türkischen, persischen, indischen und chinesischen Geschmack. Neue vermehrte Auflage, 1832-1838 ; 4 banden met ieder 12 Hefte en 6 platen per Heft.

⁹ Moes 1991, p. 17.

¹⁰ Het jaar is gebaseerd op grond van een presentatietekening ondertekend met 'J.D. en L.P. Zocher 1843'. Moes 1991, p. 64-65, 142.

¹¹ *Algemene konst- en letterbode* , 26 juni 1835.

¹² Zocher 1840.

¹³ Isaac Warnsinck, *Bouwkundige aanmerkingen op het onlangs tentoongestelde Model van eene Koopmansbeurs voor de Stad Amsterdam*, Amsterdam 1840.